

## **ДУХОВНА ЕСТАФЕТА ПОКОЛІНЬ І НАРОДІВ**

**Про видання: «Первісність життєвих змагань. Науковий збірник на пошану доктора філологічних наук, професора, академіка Академії наук вищої школи України Миколи Зимомрі» (Київ – Ужгород – Дрогобич : Посвіт, 2016. – У 2-х книгах)**

Із Франкової криниці черпають натхнення упорядники збірника «Первісність життєвих змагань» – Микола Ткачук та Іван Зимомря, доктори філології, професори (один – із Тернопільського національного університету імені В. Гнатюка, другий – із Ужгородського національного університету). Обоє – знані науковці, але притому й непересічні літератори. А що, за Олександром Потебнею, спочатку було міфічне, а потім – поетичне та наукове мислення, то ця секвенція зумовила композицію обох томів: у першому ключовими жанрами стали рецензія, відгук та інтерв'ю, а у другому – наукові дослідження і розвідки.

І – чи так за задумом упорядників вийшло, чи суто випадково – перший том опрацьовано в синю палітурку, другий у жовту, цілком у кольорах національного прапора. Орнаментальна в'язь на аверсі та зображення водоспаду Шипіт (а у Карпатах вони всі називаються Шипотами) – на реверсі. От і вони – елементи міфічного мислення, які вводять читача у світ поетичних рецензій і поважних наукових статей.

Отже, рецензії та відгуки... Залежно від мети написання, рецензія може бути витримана в науковому стилі, а може включати елементи публіцистичного й навіть художнього. Це можна помітити вже в заголовках.

ЩО можна побачити в назві рецензії або наукової статті? Об'єкт і предмет наукових студій; почасти їхні мету та завдання, методологію дослідження, а подеколи й лейтмотиви доробку рецензованих авторів... От кілька прикладів: «Мова як механізм національної ідентичності» Ігоря Добрянського; «Поетика новели: дискурс німецькомовного літературного простору» Івана Зимомрі; «Драматургія Лесі Українки та Юліуша

Словацького: історико-генетичний і типологічний аспекти» Степана Хороба; «Концепт часу та особливості його сприйняття» Михайла Романа; «Образки та характер їхнього творення: пейзаж для душі» Наталії Науменко; «Аспекти конфлікту у комедіях Бернарда Шоу» Галини Ступницької тощо.

Водночас є й назви, які створюють горизонт очікування не лише наукової статті, а й рецензії, спогаду, вітальної промови, публіцистичного есе: «Книжка, яка гріє добром» Олега Багана (про збірник М. Зимомрі «Долі в людях»); «Слово з нагоди ювілею. Миколі Зимомрі – 70» Ярослава Грицьковця; «Голос молоді музи» Романа Пастуха (попереджаємо: йдеться не про відоме літературне угруповання доби модернізму, а про дебютну збірку молоді письменниці, удостоєної премії імені Вільгельма Магера).

І вже зовсім інтригуючи: «Via est vita» славнозвісного фахівця з античної культури Андрія Содомори; «Діалог з полуднем віку» Івана Хланти; «Гетерогенність провінційного ладу» Ольги Червінської (розвідка, присвячена неоціненній ролі провінції у творенні культурного часопростору цілої держави); «Глобалізація и искусство» Юрія Борєва... Додамо сюди ще й численні назви статей і рецензій іноземними мовами – німецькою, англійською, польською.

Та водночас назва наукової статті приховує значно більше, адже вона завжди має знаковий характер. Ще до знайомства з текстом реципієнт засновує на заголовку власний асоціативний ряд, що допомагає йому прояснити для себе «внутрішню форму» твору. До розуміння семантики заголовка та його ролі у подальшому пізнанні наукових творів доцільно застосувати потєбнівську нерівність  $a < A = X$ , де в даному разі  $a$  – заголовок як компонент цілого тексту;  $A$  – запас думок і асоціацій реципієнта;  $X$  – те пізнаване, на що вказівкою має бути  $a$ , тобто заголовок. При сталості  $a$  й мінливості  $A$  змінною величиною буде й  $X$ ; тобто, прочитання тексту варіюватимуться під однією назвою.

До речі, саме Олександра Потєбню бере в соратники Ігор Добрянський у статті «Мова як механізм національної ідентичності». Спираючись на

концепти й теорії всесвітньовідомих лінгвістів – В. фон Гумбольдта, І. Бодуена де Куртене, Й.Г. Гердера, професор педагогіки з Кропивницького обстоює думку: добрими державниками можуть стати лише люди, котрі *«знали своїх предків, були відповідальними перед їх пам'яттю, бачили себе в історії, а історію країни в собі, [яким] була притаманна спорідненість з історичними артефактами, певна відповідальність перед пращурами, нащадками, історією та цивілізацією»* (т. 2, с. 64-65). Тому першочергове завдання – подолати віддалені та не дуже віддалені наслідки так званої «кризи ідентичності».

(Цікавий мовний збіг. Слово «кризі» з давального відмінка транспонується у називний двома способами: «криза» та «крига», і отже, додання кризи є й ламанням криги – метафорою весняного відродження природи, зокрема й людської, котре здійсниться через мову).

Відомо, що літературна критика – специфічний засіб спілкування письменника з читачами. Аналізуючи, тлумачачи, оцінюючи творчість митця, критик спонукає його до нових форм показу дійсності, вдосконалення письменницької майстерності. Своєю чергою, критичні праці активізують духовні сили їх читача, стимулюють його до роздуму, викликають інтерес до самостійного пошуку нових змістів мистецтва слова, учать бачити непомічене, розуміти незрозуміле.

«Мовою розуму» називав літературну критику І. Франко, усвідомлюючи її важливу роль в оцінюванні художньої якості писемних творів. Про це писала у листі й Леся Українка: *«...я б хотіла, щоб мене судили по щирості, незважаючи ні на мою молодість, ні на молодість нашої літератури, а я б тоді відала, як мені з тим судом обійтися... Щоб вам розв'язати руки до гострішої критики, я скажу, що я ніколи не ображаюсь, коли судять мою роботу. Не люблю тільки критики ad hominem, бо й, справді, не в тім сила, чи поет молодий, чи старий, хворий чи здоровий, оптиміст чи песиміст у своєму житті, від того вірші його ні кращі, ні гірші»* (лист до О. Маковея від 28 травня 1893 р.)

Своєю чергою, із Іваном Франком веде діалог наша сучасниця – компаративіст Оксана Бродська, виявляючи спільне та подібне у прозі Каменяра та його австрійського брата по перу Артура Шніцлера. Доречно посилається вона на знану всім філологам цитату з Франкової праці «З останніх десятиліть ХІХ віку»:

*«Новела — се... найбільш універсальний і свободний рід літератури, найвідповідніший нашому нервовому (підкреслення моє; а уявімо, що сказав би Іван Якович про наш злам ХХ – ХХІ століть! – Н.Н.) часу, тому поколінню, що вічно спішиється і не має ані часу, ані спокою душевного, щоб читати багатомові повісті. В новелі найлегше авторові виявити найрізноманітніші сторони свого таланту, блиснути іронією, зворушити нас впливом сконцентрованого чуття, очарувати майстерною формою».*

За спостереженням І. Франка, усе частіше привертає увагу не те, що відбувається у повсякденному житті, а те, що діється в душі людини: «Факти, що творять її (новішу белетристику) – се звичайно внутрішні, душевні конфлікти та катастрофи». І гострішими ці конфлікти стають саме в новелістиці – як Франка, так і Шніцлера. На цьому ґрунті Оксана Бродська робить висновок: художня довершеність творів обох письменників «знайшла свій вияв в утвердженні позиції оповідача як стороннього спостерігача, його орієнтації на просте відтворення «сцен, узятих із життя», з одночасною відмовою від «роздумів», які має робити сам читач» (т. 2, с. 38).

Завдання критики як «мови розуму» – оцінювати літературні явища на основі суджень, доказів, аргументів; помічати все найкраще, що є в літературі; допомагати читачеві глибше розуміти ідейно-художню сутність словесних феноменів, а письменникові – адресатові критичного відгуку – усвідомити переваги та недоліки свого письма. Показник високої майстерності критика – поява доопрацьованого, вдосконаленого, бездоганного літературного твору.

Непересічне явище у письменстві одразу здобувається на критичну оцінку, а вона, своєю чергою, породжує новий твір або нову інтерпретацію

вже написаного. Тому зіставні дослідження творів та їхніх критичних інтерпретацій ведуться на засадах *герменевтичного кола*.

Другий чинник – прочитання критичних праць, присвячених розвитку національного письменства за періодами або родо-жанровими характеристиками. Різні точки зору можуть перетинатися як у дослідженнях літератури певного періоду взагалі, так і у студіюванні творчості окремих авторів. Тому скоординувати ці точки зору та виробити нові критерії осягнення та оцінювання літературного твору – головна ідея авторів проекту, оприятвана в першому томі. Результатом цієї роботи стане виявлення та актуалізація тих елементів аналітичного дискурсу, які сприятимуть виникненню й посиленню наукового інтересу до подальшого розгляду творів конкретного письменника.

Зокрема, авторів цієї статті випала велика честь – стати рецензентом кількох нових збірок Миколи Зимомрі: художньої прози – «Дзвін для ангелів», «Промінці студеного сонця», книжку-білінгу «Образки Срібної Землі», наукових статей – «Час і життя», «Стихія творчого поступу».

Зупинімося на «Дзвоні для ангелів» (2015). Уважний погляд на поетику образків М. Зимомрі дозволяє назвати їх новелами. Новела – це мистецтво жанру в найчистішій формі, що склалося в давнину в тісному зв'язку з магією та міфом. Сам жанр новели та його еволюція в жанровій системі української літератури різних періодів – від кінця XIX до початку XXI століття – засвідчує собою одвічне прагнення до пізнання нового, до створення нових форм осягнення світу.

Тому новела, особливо у сучасній літературі, важлива як жанр, що стоїть на перехресті всіх літературних родів: епіки (розповідь про незвичайний випадок), лірики (увага до внутрішніх переживань, темпоритм оповіді) та драми (внутрішня драматургія новел, головними дійовими особами яких є оповідач, різні прояви його alter ego).

Гранична стислість, якої новітні майстри новели досягають наприкінці XX – на початку XXI століть, – це наслідок «зосереджуючої миті життя та

особливих композиційно-стилістичних прийомів, які щільно сполучають образи, аби викликати швидкоплинний спалах думки, почуття, настрою, вичарувати цілокупне враження від душевного стану чи грані характеру дійової особи» (В. Фащенко).

Засадничим принципом творення образу персонажа у Миколи Зимомрі виступає незглибиме усвідомлення причетності до минулого, сучасного й майбутнього України. Натура прозаїка виявляється на рівні поліфонічного світу ідей та образів, спрямованих на предметне осягнення соціальних і морально-етичних реалій другої половини ХХ – початку ХХІ століття, закроюючи кожную розповідь у метафоричному ключі:

*«Відомо: комусь неважко запалити вогонь. Ні, не йдеться про Віфлеємський. Хтось запалить невеличке багаття, а з нього викотиться одне згарище. Та надто нелегко посіяти, власне, викресати іскринку для світлого полум'я. Таке спроможна вчинити тільки погідна в усьому людина. Вона йде на прю з усім, що множить навкруг лихі пожадання» («Настрій»).*

Письменник повсякчас звертається до свіжих тем, актуальних проблем, неординарних конфліктів, непересічних постатей. Ще під час читання збірника художньо-документальних нарисів Миколи Івановича Зимомрі «Час і життя» (2012) можна було переконатися, що автор обрав напрочуд надійну стратегію гірської подорожі, послуговуючись правилом, яке можна сформулювати так: **не просто оминати небезпечну розколину між скелями, а побудувати через неї міст, щоб і ті, хто йде за провідником, могли відчувати руку того незримого Ангела-хранителя, який допомагає подорожньому подолати шлях** (т. 1, с. 147).

Не випадковим у цьому розрізі є факт, що перша опублікована ще 1962 року новела Миколи Зимомрі звалася «Вишиванка». Саме такий, «вишиваний» погляд на життя своїх краян та спроби показати його у хрещатому узороччі власної душі – райського саду золотих троянд – зумовили індивідуальний стиль Миколи Івановича, який можна було б визначити як «пост-експресіонізм стефаниківського гатунку з

багатоколірною орнаментациєю закарпатського писанкового узору». Як образно висловився інший рецензент збірки – Любомир Сенник:

*«...Книжка «Дзвін для ангелів» містить добірку поєднаних між собою образків-мініатюр, одне слово, своєрідних етюдів, вихоплених творчою уявою з безпосередньо пережитого, побаченого, почутого... Зразки малої прози... містять наповнені ліричним струменем змістовні ремінісценції, в яких домінують авторські переживання за сенс чесно жити на землі».*

Ці рядки можна транспонувати й у верлібр або версе, такі вони щирі та поетичні, таке у них доречне кожне слово:

*Книжка «Дзвін для ангелів»  
містить добірку поєднаних між собою  
образків-мініатюр,  
одне слово, своєрідних етюдів,  
вихоплених творчою уявою  
з безпосередньо пережитого,  
побаченого,  
почутого...*

*Зразки малої прози... містять наповнені ліричним струменем змістовні ремінісценції, в яких домінують авторські переживання за сенс чесно жити на землі.*

Оскільки осердя вміщених у першому томі **інтерв'ю** (с. 302-368) – українська культура та духовність, вони виростають у складні філософські драми-мораліте – і, вслухаючись у кожную репліку, ми можемо уявити, як розігрується дійство, як постають зі слів образи Мови, Літератури, Історії, Церкви, Музики, Театру.

Про це свідчать і їхні назви, наприклад «Світобудова: часові й життєві відповідності» – бесіда М. Зимомрі з о. Михайлом Бучинським про насущні потреби української ідентичності, культури, релігії; «Життєвий поступ та його вимір» – розмова Миколи Івановича з Андрієм Дуриндою на актуальні теми наукової та видавничої діяльності; «Сутність розмови та її

достовірність» – дуєт Іван Зимомря – Андрій Дурунда, де через образ батька-ученого оприявлено становлення особистості сина як хранителя наукових традицій; в інтерв'ю «Смисли комунікативної мети та її пріоритетні установки» Петро Кононенко – знаний дослідник часопростору села в українській літературі – зібрав і передав нам цілий «вінок» концептів-відповідей на запитання «Як прослалися Ваші шляхи в науку», серед яких – *рідне село, гори, гірські ріки, народні пісні, Срібна земля – Закарпаття*; «Вираження авторського самозаглиблення» – спроба науковців Людмили Краснової та Миколи Ткачука утаємничити читача в алхімію творчості Ювіляра; «Багатоконтекстність зацікавлень» (Матеуш Вілінський, польською мовою) – діалог, із якого україномовний читач може виявити нові риси біографії та доробку Миколи Івановича.

Метафоричні образи напрочуд удадо поєднуються з науковими термінами. Так, Степан Жупанин (багато хто з нас і досі пам'ятає опублікований у дитячих читанках його віршик про малого чабанця) у нарисі «Сходження до вершин» пише: «Гортаю сторінки унікальної збірки «Ой там, на горі, на вершечку»... Гортаю, читаю і не раз повертаюся до думки: який то вірний, чесний, славний син своєї матусі, що дбайливо записує пісні у її виконанні, бере найактивнішу участь у їх упорядкуванні й виданні! Історія фольклористики, мабуть, зафіксувала дуже мало аналогів» (т. 1, с. 104).

Ці слова особливо актуальні зараз, коли на фоні загострення «мовного питання» навіть визначення «рідна мова» піддається численним інтерпретаціям, часом хибним; коли акцентується на болючих проблемах економіки, «а культура нехай почекає...».

Дочекалися. Неправильне розуміння глобалізації призвело до засилля в мові чужоземних елементів – різних *мерчендайзингів, коворкінгів, аутсорсингів, консалтингів, селебрітіз, фронтменів, нараторів, нарататорів et cetera*, що їх уважають більш «модними», «престижними», «науковими», «місткими» тощо... Тому цілком закономірно з'явилася у двотомнику стаття Юрія Борева «Глобализация и искусство» (т. 2, с. 23-28).



У зв'язку з іменем Ю. Борєва одні одразу згадають філософські й мистецтвознавчі праці «О комическом», «О трагическом», «Введение в эстетику», «Художественные направления в искусстве XX века», «Эстетика. Теория литературы: энциклопедический словарь терминов», за якими, можливо, свого часу готувалися до іспитів, писали курсові та дипломні роботи. А комусь спаде на думку двійко-трійко цікавих фактів, наведених у тритомнику «XX век в преданиях и анекдотах», зокрема й вислів, що приписується В'ячеславу Чорноволу та цитується сьогодні доволі часто: «Де два українці – там три гетьмани».

Розпочинаючи свою статтю з тези про глобалізацію як споконвічну мрію людства (посилаючись на Олександра Македонського, Христа та Пушкіна), Юрій Борисович виводить нове поняття «Загальнолюдська література». Через окреслення парадигм «Глобалізація та особистість», «Глобалізація та загальнолюдська література», «Особливості загальнолюдської літератури», «Добро та зло глобалізації», «Передбачуване майбутнє», «Людська спільнота як тема літератури» науковець пояснює читачам нововведений термін:

*«Загальнолюдська література – концепт, який продовжує собою Гетєвське поняття «світової літератури»... У XIX столітті література світу стала світовою літературою. У XXI столітті світова література під впливом глобалізації набула багатьох нових якостей і стала загальнолюдською літературою» (т. 2, с. 28).*

«Світ, який подарував нам Господь, живе у формі мови». І в цих словах – усвідомлення того, що «загальнолюдська література» кожним своїм шедевром спроможна вселити нам надію на те, що саме завдяки мові набагато триваліший, ніж для цезію та стронцію, «період напіврозпаду» радіоактивного ізотопу (а ці слова з 1986 року увійшли в активний лексикон мало не всіх українців) байдужості до ближнього врешті-решт минеться, і людина постане очищеною Словом перед оновленим довкіллям.

Духовна естафета поколінь і народів – явище непроминальне, здійснюване передусім через культурні контакти. Адже глобалізація, характерна для нинішнього етапу розвитку суспільства, аж ніяк не означає культурного нівелювання, уніфікації, намагання підігнати все під вивірену схему. Вивчення іноземних мов, читання (в оригіналі та перекладі) художніх творів різних країн на тлі виховання поваги до Рідного Слова – і є той духовний виднокіл, до якого прагнемо сьогодні.

Свого роду символічним аналогом глобалізації можна визнати мистецьку синестезію – явище, яке особливо гостро актуалізується в добу зламу століть. Творчий доробок Миколи Зимомрі – пряме тому свідчення: в умінні написати словом портрет друга йому рівних немає. І не лише в жанрі наукової статті, а й художнього твору. Тим-то й відповідають йому навзаєм численні науковці – філологи й педагоги, соціологи й культурологи.

«Хто Божого Царства не прийме, мов те дитя, той у нього не увійде», – писав Євангеліст Марк. Велика радість, що Микола Зимомря, як і його нащадки та дослідники, зокрема співавтори «Первісності життєвих змагань», несли і несуть тепло у ставленні до всіх оточуючих, мов до дітей, аби допомогти їм побачити Царство грядуще. Але більша радість – у тому, що нові покоління зберегли у своїй душі оту часточку дитинності, яка дозволяє кожному отримувати втіху від усього побаченого, – а коли побачене пропущено крізь призму багатющого досвіду, то воно стократ яскравіше стає, бо оправлене в Слово.

Ілюстрація тому – нарис Романа Пастуха «Голос молоді музи» (т. 1, с. 193-194). Здавалося б, скільки творів для дітей написано про ліс і лісових мешканців – звірів, птахів, комах, про цілющі лісові трави та запахущі гриби! Але... Ось ліцеїстка Олександра Гончар на початку 2014 року видає в дрогобицькому «Посвіті» збірку «споглядальних етюдів» під назвою «Веселка лісової галявини», залучивши до її створення своїх численних однокласників-художників. Головні герої цих етюдів – два єноти, котрі з оповідання в оповідання виконують якісь інші, але водночас корисні,

суголосні з людськими види діяльності: то вони продавці у лісовій крамничці, то аптекарі, то куратори притулку для пернатих друзів, то кухарі, які готують різдвяну кутю, і подібне. Так може писати про ліс та його мешканців тільки людина, котра змалку знайома з цим чарівним часопростором, має задатки зоопсихолога та біолога й водночас – володіє даром перевтілення, аби, ведучи «діалог» із братами нашими меншими, дізнатися, чим вони живуть, і донести це все доступною мовою до нас. Згадаймо Френсіса Бекона: «Бджола збирає пилок із садових і польових квітів, але перетворює його відповідно до своїх умінь і намірів. У тому – істинна справа філософії». І не лише філософії, додамо ми, а й усіх інших видів мистецтва, і літератури – не в останню чергу.

І повернімося до Нового Заповіту: «Досить і того, щоб учень був, як учитель», – говориться в Євангелії від Матвія. Та, як віддавна повелось, учитель від Бога Микола Іванович Зимомря заохочує кожного зі своїх численних учнів хоч на йоту його перевершити: «Без цього немає справжньої наукової школи, немає розвитку та плідної співпраці».

**Найвищий ступінь майстерності рецензента, дослідника, інтерв'юера – ведення з рецензованим автором діалогу,** витриманого в ключі мови філологічних категорій. Враження кожного з авторів статей від знайомства (чи то особистим, чи з книжок) з авторитетним філологом М. Зимомрею, із його художніми та науковими творами, своєю чергою, зумовлюють усі подальші сприйняття та переживання, й у результаті формується портрет унікальної людської особистості з лише їй притаманним складом розуму, волі, душі. І майстер здатен прозріти нові й нові штрихи цього портрета – натхненний творчістю Миколи Івановича Зимомрі.

Доктор філологічних наук,  
професор кафедри гуманітарних дисциплін  
Національного університету харчових технологій

**Наталія Науменко**

8.09.2017 р.